

**ӨСПҮРҮМ КУРАКТАГЫ ОКУУЧУЛАР – ПЕДАГОГИКАЛЫК
КЫРДААЛДЫН НЕГИЗГИ СЕБЕПЧИСИ КАТАРЫ ЖАНА
КЫРДААЛДАРЫН ТҮРЛӨРҮ**

**УЧАЩИЕСЯ-ПОДРОСТКИ – КАК ОСНОВНАЯ ПРИЧИНА ВОЗНИКНОВЕНИЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СИТУАЦИЙ И ТИПЫ СИТУАЦИЙ**

Ajykulov S.M.

**STUDENTS- TEENAGERS- AS THE MAIN REASON OF OCCURANCE
OF PEDAGOGICAL SITUATIONS AND THE TYPES OF SITUATION**

Аннотация: Макалада педагогикалык кырдаалды пайда кылган өспүрүмдөрдүн көйгөйлөрү, окуу-тарбия процессин уюштуруучулардын ортосундагы өз ара мамилелери иликтенген. Педагогикалык кырдаал түшүнүгү такталган. Өспүрүм курактагы окуучуларда педагогикалык кырдаалдын негизги себептери жана педагогикалык кырдаалдын түрлөрү классификацияланган. К.Миңбаевдин, Ю.Н.Кулюткинонун, Г.С.Сухобскаянын, Н. Бордовскаянын, Н.Реан, В.С. Безрукованын пикирлерине таянуу менен, автор өз пикирин ортого койгон.

Аннотация: В статье рассматривались проблемы подростков привлекавшие педагогических ситуаций, взаимоотношения между организаторами учебно-воспитательного процесса. Уточнен понятие педагогических ситуаций. Выявлен основные причины педагогических ситуаций у учеников подросткового возраста. Высказал свое мнение опираясь мнениям К.Минбаева, Ю.Н.Кулюткино, Г.С.Сухобской, Н. Бордовской, Н.Реан, В.С. Безруковой о видах педагогических ситуаций.

Annotation: This article discussed the problems of teenagers attracted pedagogical situations, the relationships between the organizers of the educational process. Clarified the concept of pedagogical situations. Identified the main reasons of pedagogical situations of adolescence students. Expressed his opinion based opinions K. Minbaeva, Yu.Kolotkin, G. S. Suchomski, N. Bordovskaya, N. Rean, V. S. Bezrukova about the kinds of pedagogical situations.

Түйүндүү түшүнүктөр: өспүрүм курак, педагогикалык кырдаал, педагогикалык кырдаалдын себептери, педагогикалык кырдаалдардын түрлөрү, окуу-тарбия процесси, педагогикалык кырдаалдардын классификациясы, класс жетекчи, предметтик мугалим, окуу бөлүмүнүн башчысы, методикалык бирикмелер.

Ключевые слова: подростковый возраст, педагогическая ситуация, причины педагогических ситуаций, виды педагогических ситуаций, учебно-воспитательный процесс, классификация педагогических ситуаций, классный руководитель, учитель предметник, заведующий учебной части, методические объединения.

Key words: adolescence, pedagogical situation, the reasons of pedagogical situations, types of pedagogical situations, the educational process, classification of teaching situations, classroom teacher, subject teacher, head of studies, teaching Union.

Педагогикалык кырдаалды пайда кылган өспүрүмдөрдүн проблемалары окуу-тарбия процессин уюштуруучулардын ортосундагы өз ара мамилелер төмөнкүдөй деңгээлдери каралат:

- Мугалим-предметтик окуучу; мугалим-предметтик
- окуучулардын жамааты; класс жетекчи класстын жамааты;
- класс жамааты окуучу, класс жетекчи мугалимдер-предметчиктер.
- окуу бөлүмүнүн башчысы мугалимдер-предметниктер, окуу бөлүмүнүн башчысы метод бирикмелер, окуу бөлүмүнүн башчысы класстын жамааты, директор окуу бөлүмүнүн башчысы ж.б.

Мында жогорудагы түздөн-түз педагогикалык процессти уюштурууга аралашкандардан тышкары, алардын ар-бири менен ата-энелер комитеттеринин ишмердүүлүгү, профсоюздук кызматкерлер да кошулат. Ошондуктан мектепте педагогикалык процессти уюштуруунун тааал, максаттуу, пландуу таасирлери аркылуу, өспүрүм курактагы окуучулардын инсан болуп калыптануусуна, ой-жүгүртүүсүнө жол ачат. Себеби мектеп – маанилүү социалдык жана тарбия берүүчү инструмент [26, 161-б.]. Мектепте билим берүү өспүрүм курагындагы балдардын таанып билүү процесстерин башкаруу мүмкүнчүлүгүнө байланыштуу болот.

К. Миңбаевдин пикиринде, алардын таануу процесстери:

- абстрактуу информацияларды эске сактоо мүмкүнчүлүктөрү жогору болот;

- материалдарды эске сактоо үчүн ойлоо, аны уюштуруу, эске сактоо каражаттарына ээ болуу ыктары бир канча эсе жогору өнүккөн болот;
- өспүрүмдөр материалдарды эске сактоо, эске түшүрүү үчүн салыштыруу, системалоо, классификациялоо жолдорун колдонушат. Эске сакталуучу материалдардын көлөмү жана тездиги жогорулайт;
- механикалык эстин ордуна логикалык, ойлонолуу эс келе баштайт.
- өспүрүмдүн көңүл буруусу-карама-каршы мүнөзгө ээ. Бир жагынан туруктуу, эрктүү көңүл буруусу жогорулайт.

Экинчи жактан, импульсивдүүлүгү, өтө активдүүлүгү, тез таасирденүүсү алаксы болууга, көңүл буруунун туруксуздугуна алып келерин белгилейт[63, 105-б.]

Мектеп аркылуу социалдаштыруу процессинде өспүрүм курактагы окуучулар менен педагогикалык процессти уюштуруунун катышуучуларынын ортосунда тиешелүү өз-ара мамилелери келип чыгат.

Мындай мамилелердин натыйжасында, мектепте билим берүү максаттары иш жүзүнө ашырылат, б.а. баланын сапаттуу билим алуусу жана турмушка сапатуу даярдоо процесси жүрөт.

Бирок окуучунун сабакты өздөштүрүүнүн деңгээлдерин жана натыйжаларын интерпретациялоодо мугалим менен окуучунун, анын ата-энеси менен позитивдүү өз ара мамилелери менен бир катарда, негативдүү жактары да пайда болот.

Мына ушул мааниде, мугалим менен окуучунун, мугалим менен ата-эненин ортосундагы пайда болгон жагдайды, көпчүлүк педагог-илимпоздор тарабынан **«педагогикалык кырдаал»** аттуу түшүнүк менен мүнөздөлүп келүүдө:

- Ю.Н.Кулюткино жана Г.С.Сухобская кырдаалды моделдештирип педагогикалык кырдаалдардын стандарттуу (күтүлүүчү, белгилүү, тез-тез кайталануучу) жана стандарттуу эмес (татаал, сейрек, кездешүүчү, башкаларга окшобогон) түрүнө таянышкан. [66]
- Педагогика чөйрөсүндө пайда болгон В.А.Сластенин педагогикалык кырдаалдарды мындайча бөлөт:
- педагогикалык кырдаалдын пайда болуу жана болуп өтүү ордуна жараша; өз ара карым катнаштыгы субъекттер жана объектер боюнча; педагогикалык процесстин маңызына жараша (дидактикалык тарбиялык ж.б.)[102].
- Педагогикалык мааниге ээ кырдаалдар деп, орусиялык Н. Бордовская жана Н.Реан төмөндөгүлөрдү эсептешет:

- Кызыктыруучу кырдаал;
- Тандоо кырдаалы;
- Ийгилик кырдаалы;
- Чыр-чатак кырдаалы;
- Көйгөйлүү окуу кырдаалы, окуу тапшырмаларын чечүү кырдаалы;
- Тобокел кырдаалы;
- Сындоо жана өзүн-өзү сындоо кырдаалы;
- Өз ара жардам жана жардам кырдаалы;
- Жазалоого коркуттуу кырдаалы;
- Өзүн өзү балоо кырдаалы;
- Мамиле кылуу кырдаалы;
- Баш ийүү кырдаалы;
- Ишендирүү кырдаалы;
- Күнөлөө жана чыдамдуулук кырдаалы;
- Иште жана мамиледе тез которолуу кырдаалы;
- Мелдеш жана атаандаштык кырдаалы;
- Чогуу кайгыруу кырдаалы;
- Көңүл бурбоочулукту жаратуу кырдаалы;
- Чектөө кырдаалы;
- Оюн кырдаалы;
- Жоопкерчиликтүү чечим кырдаалы;
- Ишмердүүлүктүн жаңы ыкмасын өздөштүрүү кырдаалы;
- Ишеним жана ишенүүнү билдирүү кырдаалы;
- Талап кылуу кырдаалы;
- Тренинг кырдаалы;
- тартипти бузуу жана кайра куруу кырдаалы;[18]

Педагогикалык кырдаал сабак өтүү учурунда, экзаменде, экскурсияда, мектеп короосунда жана башка жайларда алдын ала уюштурулушу же кокустан пайда болушу мүмкүн.

Ошондуктан аталган изилдөөчүлөрдүн пикиринде:

- **«Педагогикалык кырдаал»** - бул педагогикалык системанын жана педагогикалык процесстин реалдуу, өзөктүү бир бөлүгү. Педагогикалык кырдаалды чечүү аркылуу педагог педагогикалык процессти башкарат.

- **«Педагогикалык кырдаал»** деген бул, мектепте мугалим менен окуучунун, окуучу жана анын ата-энесинин ортосунда, окутуу менен тарбиялоонун процессинде ар дайым пайда болуучу өз-ара негативдүү мамилелердин топтому жана өз убагында туура чечүүнү талап кылган орчундуу жагдай.

Ал үчүн мугалимден жана тарбиячыдан кылдат педагогикалык билим, педагогикалык такт, турмуштук бай тажрыйба терең акыл, башкача айтканда **«мугалимдин инсандык сапаты» «кесиптик компетенттүүлүгү»** керек.

Педагогикалык кырдаалдар кээде күндөлүк практикада тез чечилүүчү мүнөзгө ээ болсо, айрымдары кыйынчылык менен чечилүүчү, көптөгөн машакаттануулардан улам ойлонуп жыйынтыкка келүүчү мүнөзгө ээ болот. «Педагогикалык кырдаал» - бул педагогикалык системанын жана педагогикалык процесстин реалдуу, өзөктүү бир бөлүгү. Педагогикалык кырдаалды чечүү аркылуу педагог педагогикалык процессти башкарат. «Педагогикалык кырдаал» деген бул, мектепте мугалим менен окуучунун, окуучу жана анын ата-энесинин ортосунда, окутуу менен тарбиялоонун процессинде ар дайым пайда болуучу, өз убагында тура чечүүнү талап кылган орчундуу жагдай.

Ал үчүн мугалимден жана тарбиячыдан кылдат педагогикалык билим, педагогикалык такт, турмуштук бай тажрыйба терең акыл башкача айтканда «мугалимдин инсандык сапаты» «кесиптик компетенттүүлүгү» талап кылынат. Педагогикалык кырдаалдар кээде күндөлүк практикада тез чечилүүчү мүнөзгө ээ болсо, айрымдары кыйынчылык менен чечилүүчү, көптөгөн машакаттануулардан улам ойлонуп жыйынтыкка келүүчү мүнөзгө ээ болот. Пикирибизче, жогоруда белгиленгендерден, педагогикалык кырдаал түшүнүгүнүн аныктамасы-педагогикалык процессти уюштуруунун ар-түрдүү жактары чагылдырылган деп айтууга болот. Ошондуктан, билим берүү максаттарын иш жүзүнө ашырууда, анын катышуучуларынын ортосундагы негативдүү мамилелерин чагылдыруучу педагогикалык кырдаал түшүнүгү төмөнкүдөй мааниде сунушталат. Педагогикалык кырдаал- өспүрүм курактагы окуучуну социалдаштыруу процессинде б.а. педагогикалык процессти уюштурууда, ар түрдүү себептер менен анын катышуучуларынын ортосунда пайда болгон талаш-тартыштар, чыр чатактар жана анын натыйжасы катары, мугалимдин жана окуучунун татаал психо-эмоционалдык чыңалуу абалын –стрессти пайда кылган шарттарды айтабыз.

Ошондуктан дүйнөлүк педагогикада жана психологияда педагогикалык кырдаалдын ар-түрдүү классификациялары белгиленет.

Биз В.С. Безрукованын педагогикалык кырдаалдарды төмөндөгүдөй белгилердин негизинде классификациялаганына макул көрөбүз:

- 1) пайда болуу жана болуп өтүү ордуна жараша (сабакта, сабактан сыткары, көчөдө, үйдө, жатаканада, устаканада ж.б.);
- 2) проективдүүлүк даражасына жараша (атайылап жаратылган, чыныгы, стихиялык, проективдештирилген);
- 3) оригиналдуулук деңгээлине жараша (стандарттуу, стандарттуу эмес, оригиналдуу);
- 4) башкаруу деңгээлине жараша (катуу тапшырылган, башкарууга мүмкүн эмес, башкарууга мүмкүн);
- 5) катышуучулар боюнча (мугалим-окуучу, мугалим-окуучулар тайпасы, мугалим-окуучунун ата-энеси);
- 6) камтылган карама-каршылыктар боюнча (чыр-чатактуу, чыр-чатаксыз, сынчыл);
- 7) мазмуну боюнча (окуу, окутуу максатында түзүлгөн), көйгөйлүү, политехникалык, өндүрүш-техникалык;
- 8) коммуникациялык мүнөз (сүйлөшүү кырдаалы);
- 9) мүнөзү боюнча (дисциплиналык, дисциплина аралык, жалпы илимий)[14].

Мына ушулардан келип чыгып, педагогикалык процессти уюштурууда өспүрүмдөргө тиешелүү пайда болгон кырдаалдардын өз ара байланышкан, үзүлбөс чынжырынан түзүлөөрүн белгилөөгө болот.

Адабияттар:

1. Безрукова В.С. Педагогика: учебник / В.С. Безрукова. - Екатеринбург: изд. Свердловского инженер-педагогического института, 1993-320 с.
2. Бордовская Н.В. Педагогика: учебное пособие / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. - СПб: Питер, 2008.-304 с.
3. Данилин К.Е. Социально-Психологический климат коллектива. – М., 1980.-77 с.
4. К. Миңбаев. Курак жана педагогикалык психология. Окуу куралы. -Ош- 188 б.-1994 .
5. Моделирование педагогических ситуаций / под ред. Ю.Н.Кулюткина, Г.С.Сухобской .- М., 1981.-120 с.
6. Сластенин В.А. Профессианально-Педагогическая культура преподавателя: учебное пособие для студентов вузов/ В.А.Сластенин.-Академия, 2002.-206 с.